

Л.В. Мороз
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна

РОЛЬОВА ЛІРИКА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти рольової лірики та питання її співвідношення з автотсихологічною лірикою. Розглянуто термінологічні проблеми означення рольової лірики. Окреслено місце рольової лірики в системі форм художньої репрезентації автора в поетичному творі.

Ключові слова: поезія, рольова лірика, автотсихологічна лірика, автор, суб'єкт поетичного мовлення, рольовий персонаж.

Термін «рольова лірика», який протиставляється автотсихологічній поезії, достатньо новий і навіть ще не зовсім узвичаєний у літературознавчій практиці.

Безперечно, не підлягає сумніву той факт, що автотсихологічна лірика була і залишається основною формою вираження авторської свідомості, водночас представництво в загальному масиві поетичних творів рольової лірики також є достатньо суттєвим. Очевидною є тенденція (особливо відчутна в поезії ХХ ст.) до розширення як кола митців, що звертаються до рольових форм ліричного самовираження, так і жанрово-стильового і тематичного спектру рольових текстів поезії. Наразі це свідчить про те, що поряд із автотсихологічною рольова лірика відіграє важливу роль у художніх пошуках форм вираження ліричного «я» поетами – представниками різних літературних напрямів та шкіл. Феномен рольової лірики, на відміну (звичайно, до певної міри) від лірики автотсихологічної, є достатньо складним і в належному обсязі ще не опрацьованим сучасним літературознавством, про що, зокрема, свідчать й численні розбіжності в теоретичних рецепціях, в яких дослідники намагаються визначити її основоположні семантичні ознаки.

Важливу ознаку рольової лірики дослідники справедливо вбачають у специфіці її суб'єктної організації, яка передбачає певну форму художньої взаємодії двох типів суб'єктного вияву авторської свідомості – власне автора і його героя, від особи якого організовано розповідь у творі: «Беззаперечною є актуальність питання про форми вираження авторської свідомості в текстах так званої «рольової» поезії («рольової» лірики). У сучасному літературознавстві «рольову» лірику визначено як лірику «неавторського» – чужого я. Іншими словами, в «рольовому» вірші «прямо» – безпосередньо виражено свідомість не автора, але персонажа: суб'єкта свідомості одночасно виявлено об'єктом авторського свідомості» [1, с. 134].

Інші дослідники, навпаки, схильні вбачати риси певної тотожності між власне рольовим і ліричним героєм як двома суміжними формами вияву авторського ліричного «я».

У 6070-ті роки ХХ ст. до проблеми рольової лірики зверталися О. Гаркаві, В. Скобелев, В. Богданов, І. Роднянська та ін., але найбільше уваги характеристиці її теоретичного феномену в цей період приділив відомий російський дослідник Б. Корман, який досліджував її переважно на матеріалі поезії М. Некрасова. Сутність рольової лірики Б. Корман визначав так: «Суть «рольової» лірики полягає в тому, що автор в ній виступає не від свого обличчя, а від імені різних героїв. Тут використовується ліричний спосіб оволодіння епічним матеріалом: автор дає слово героям, суттєво відмінним від нього. Він присутній у вірші, але немовби розчинившись у своїх героях, одягнувши їхню маску...» [4 с. 165].

Серед дослідників рольової лірики немає однастайності не лише стосовно її суб'єктної ідентичності, родової приналежності, типу використовуваного нею героя, але й термінології, що застосовується на означення її художнього феномену.

Найбільш часто вживаним термінологічним синонімом рольової лірики в сучасному літературознавстві є поняття «персонажна лірика». Семантика цього терміна, очевидно, має на увазі аналогію рольового героя лірики з персонажами епічних та драматургічних творів. Одним із перших цей термін запровадив

Г. Поспелов, за концепцією якого «персонажна» лірика охоплює поетичні твори, в яких «об'єктом ліричної медитації стає окрема особистість, яка втілює в собі характерність соціального буття, наділена певними індивідуальними рисами, а іноді і власним ім'ям, і тому може називатися «персонажною» [6, с. 150].

Як синонім рольової лірики термін «персонажна лірика» використовує відомий український дослідник теоретичних проблем поезії М. Ткачук [9, с. 284].

Отже, як можна зробити висновок, загальноприйнятої концепції рольової лірики в сучасному літературознавстві ще не розроблено, відповідно, її художній феномен не ідентифіковано в понятійному обсязі, який би чітко окреслював її художню сутність та визначальні семантичні ознаки. Не уніфіковано й літературознавчу термінологію на позначення цього художнього явища. На нашу думку, із загального числа термінів, запропонованих сучасним літературознавством, найбільш вдалим є саме термін «рольова лірика», що найбільш точно відображає семантичну сутність її явища як лірики, в якій автор говорить не від себе, а від особи уявного суб'єкта мовлення, роль якого він у даному разі виконує (як, власне, і вигаданий ним суб'єкт мовлення виконує, хоча б і фіктивно, роль автора поетичного тексту). Найбільш близький і часто уживаний термінологічний аналог рольової лірики, а саме лірика персонажна, на нашу думку, не зовсім чітко відображає основоположні семантичні ознаки її художнього феномену. Насамперед, змальований у поетичному творі персонаж далеко не завжди виступає суб'єктом мовлення (а лише об'єктом авторського зображення). У цьому неважко переконатися шляхом співставлення поетичних текстів, поєднаних спільною тематикою і образом головного героя. Порівняємо низку поетичних текстів, стилізованих їхніми авторами під знаменитий «Плач Ярославни» – фрагмент найвидатнішої пам'ятки Київської Русі кінця XII ст. «Слово о полку Ігоревім».

Спільним для всіх цих творів є сфокусований у центрі зображення образ головного персонажа – княгині Ярославни, дружини князя Ігоря Святославовича. Водночас з огляду на особливості їхньої суб'єктно-об'єктної організації зазначені поетичні твори можна поділити на три типи.

До першого типу слід віднести твори, побудовані у власне описовій формі, де персонаж (княгиня Ярославна) виступає суто як об'єкт зображення, образ якого змальовується зі слів сторонньої особи – автора, як суб'єкта мовлення поетичного твору:

Ярославна
розвісила на баштах тугу
розпустила плач
над мурави путивля
який звисає на жердках років
і звогчує свідомість [2, с. 132–133].

Змальованого персонажа в даному випадку або взагалі не ідентифіковано як суб'єкта мовлення (Б. Бойчук «Ярославна розвісила на баштах тугу...», Л. Забашта «Ярославна»), або його голос відтворено опосередковано, зі слів особи, співвіднесеної із суб'єктом зображення (О. Стефанович «Плач Ярославни»):

Чуєш? Зозулею хоче злетіти,
Хоче у далеч кудись...
Чув те квиління жіноче, що вітер,
З мурів здійнявшись, доніс? [7, с. 11].

У творах другого типу образ княгині Ярославни з об'єктної суттєво переміщується в суб'єктну площину зображення. У центрі зображення творів цього типу – монолог власне самого персонажа, але його потенційно рольовий статус у даному разі певною мірою обмежений наявністю чітко ідентифікованого авторського «голосу», який виконує функцію рамкового обрамлення «голосу» персонажа, специфічного художнього коментаря до нього.

Твори цього типу, очевидно, мають найбільш логічні підстави бути означеними як «персонажна» лірика, оскільки, попри наявну тут двосуб'єктність, характерну і для лірики власне рольової, пріоритетність у розподілі суб'єктних ролей автор як суб'єкт поетичного мовлення в даному разі залишає за собою і в такий спосіб цілком певно і чітко ідентифікує та диференціює власну суб'єктну позицію і підпорядковану їй позицію свого персонажа:

Сніг. Сніжок.
На княжий теремок.
День і ніч круг нього ходить,
плаче голосок:

– Ой князю, князьочку,
чи ти за Дунаєм?
чи ти на Дону?
Дай про себе вісточку,
бо умру [8, с. 171].

Авторські «вкраплення» у творах цього типу можуть бути більш (С. Гординський «Ярославна») або менш (Л. Первомайський «Плач Ярославни», П. Тичина «Плач Ярославни») розлогими, але розподіл голосів, що виступають суб'єктами поетичного мовлення, тут чітко марковано, в окремих випадках й тим, що голос персонажа відокремлений від авторського лапками (О. Олесь «Плач Ярославни», Яр Славутич «Плач Ярославни», Б. Стельмах «Плач Ярославни»):

Плаче, туже Ярославна,
Сохне, в'яне, як той цвіт:
Закотилось її сонце.
Заступили хмари світ.
«Обернуся я в зозулю,
По Дунаю полечу ...» [5, с. 374].

Також потрібно враховувати й те, що відтворювані автором репліки або й цілі монологи його персонажів у випадку, коли вони вводяться в поетичний текст як вкраплення в авторський монолог, не дають підстав говорити про його рольову трансформацію, адже в цілому такий текст залишається автопсихологічним, тобто таким, у якому основним і завершальним суб'єктом мовлення є власне сам автор (у тій або тій його творчій іпостасі), а не уявний персонаж, що виступає в його ролі.

У творах третього типу (Є. Фомін «Плач Ярославни», В. Вовк «Ярославна», В. Коломієць «Варіація») образ княгині Ярославни логічно ідентифікувати як персонажа власне рольового типу. Суб'єктна позиція автора в цих творах не так чітко ідентифікована і диференційована, як у попередньому типі, і фактично винесена за текстові межі твору – в елементи його заголовкового комплексу. Голос автора тут майже повністю «прихований» за голосом персонажа, який «на правах автора» виступає суб'єктом художнього зображення. Персонаж, таким чином, отримує ілюзорний статус «повноправного» і «відокремленого» від автора суб'єкта поетичного мовлення, якого насправді автор уповноважує у своєму творі виконувати певну, заплановану ним художню роль. Мінімізованість автора, його винесення за текстові межі твору спонукає таким чином окреслювати суб'єктну позицію виявленого в тексті персонажа як рольову, псевдоавторську:

Я не жінка, я не древня путивлянка,
Не зегзиця – сиза горлиця без пари.
А весна довкола з вечора до ранку
Розсипає, розсіває зілля-чари.
Мій коханий в половецькому полоні
Б'ється-тужить, тільки вирваться не може [3, с. 28].

Отже, до рольової лірики відноситимемо поетичні тексти, побудовані у формі цілісного мовленнєвого висловлювання, організованого від особи, що дистанційована від автора і не може бути з ним ототожнена з огляду на декларований у творі біографічний, соціально-історичний або гендерний статус суб'єкта мовлення, а також репрезентоване ним коло морально-етичних, ідеологічних, естетичних, екзистенційних цінностей та уявлень.

Окремим різновидом рольової лірики можна вважати й поетичні тексти, які загалом побудовані у формі вислову одного або кількох персонажів, тоді як представництво автора мінімізовано в них до окремих й фрагментарних реплік, що виконують функцію специфічного рамкового елемента, який формально поєднує репрезентовані суб'єктні форми, але не переводить їх у художню площину автопсихологічної форми вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анализ лирического стихотворения : учеб. пособие. Москва : Флинта : Наука, 2011. 192 с.
2. Бойчук Б. Вірші вибрані й передостанні. Нью-Йорк : Сучасність, 1983. 200 с.
3. Коломієць Т.П. Багаття на межі. Київ : Радянський письменник, 1984. 134 с.
4. Корман Б.О. Лирика Некрасова. Ижевск : «Удмуртия», 1978. 300 с.
5. Олесь О. Твори : в 2 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1990. 959 с.

6. Поспелов Г.Н. Лирика среди литературных родов. Москва : Издательство Московского университета, 1976. 208 с.
7. Стефанович О.К. Возлюби її до крови. Рівне : Азалія, 2003. 140 с.
8. Тичина П.Г. Зібрання творів : у 12 т. Т. 1. Київ : Наукова думка, 1983. 737 с.
9. Ткачук М.П. Українська література ХХ століття. Тернопіль : Медобори, 2014. 608 с.

Л.В. Мороз. Ролевая лирика: теоретические аргументы, проблемы терминологического определения. – Статья.

Аннотация. В статье исследованы теоретические аспекты ролевой лирики и вопросы ее соотношения с аутопсихологической лирикой. Рассмотрены терминологические проблемы определения ролевой лирики. Проанализирована роль ролевой лирики в системе форм художественной репрезентации автора в поэтическом произведении.

Ключевые слова: поэзия, ролевая лирика, аутопсихологическая лирика, автор, субъект поэтической речи, ролевой персонаж.

L. Moroz. Role lyrics: theoretical foundations, problems of terminological definition. – Article.

Summary. The article analyzes theoretical aspects of role lyrics and its relation with autopsychological lyrics. Terminological problems of definition of role lyrics are considered. The place of role lyrics in the system of forms of artist's representation in the poetic work is outlined.

Key words: poetry, role lyrics, autopsychological lyrics, author, subject of poetic speech, role character.

УДК 811.131.1

Л.І. Морошану

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

І.В. Нікітіна

старший викладач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ПЕРШИЙ «УКРАЇНСЬКО-ІТАЛІЙСЬКИЙ СЛОВНИК» Є.Д. ОНАЦЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена опису першого українсько-італійського словника, створеного видатним ученим, діячем української культури Є.Д. Онацьким (1941 р.). Наводиться короткий опис українсько-італійської двомовної лексикографії протягом більш ніж півстоліття.

Ключові слова: українсько-італійський словник, Євген Онацький.

Початок українсько-італійської двомовної лексикографії було покладено в Римі в 1941 р. виданням «Українсько-італійського словника» Євгена Онацького (Evghen Onac'kyj. Dizionario ucraino-italiano) [1]. Цей словник став першим серед двомовних українсько-італійських словників, які вийшли в світ набагато пізніше, через більш як півстоліття: «Словник італійсько-український, українсько-італійський» за ред. В.Т. Бусло (1998) [11]; «Dizionario italiano-ucraino, ucraino-italiano» авторів Л. Помпео та М. Прокопович (2005) [2]; «Українсько-італійський словник лінгвістичної термінології» І.І. Магушинця та Т.В. Лазер [10]; «Українсько-італійський тематичний словник» А. Гапон і В. Карпенко [5]; «Італійсько-український, українсько-італійський словник» О. Таланова [12]; «Італійсько-український словник. Українсько-італійський словник» авторів О. Кухар, О. Мединої, А. Воронка (2013) [9]. До створення українсько-італійської двомовної лексикографії мав пряме відношення й один із авторів цієї статті (Л.І. Морошану), підготувавши в 1996 р рукопис «Українсько-італійського, італійсько-українського словника», який через